

**БЪЛГАРСКА
ТЕРМИНОЛОГИЯ
В ИНФОРМАТИКАТА**

Настоящият документ е създаден практически изцяло въз основа на справочника на Михаил Балабанов за превод на компютърни програми, но не съвпада напълно със справочника: някои примери и цели откъси са променени, премахнати или добавени.

Общи съвети

(Какво е добре да се помни при превод от английски)

Английският и българският са различни езици. Наистина различни! Механичното пренасяне на думи или езикови конструкции от английски често води до тромави, неграматични или дори смислово неверни преводи. В този справочник са изброени някои от най-честите грешки.

Не забравяйте защо превеждате

Първо, целта на превода е да се предаде точно смисълът на оригинала, а не буквеният му състав, звученето, броят думи или друг повърхностен признак. Например *There is a book on the table* се превежда „На масата има книга“, а не „Там е една книга върху масата“.

Второ, обикновено преводът е предназначен за читатели, които не знаят английски. Не можем да разчитаме, че „това няма нужда да се превежда, всички знаят какво е“. Често това „всички“ означава „аз, владеещият английски компютърен специалист, и познатите ми, владеещи английски компютърни специалисти“. Не забравяйте: ако превеждате софтуер за нотопис, възможно е да го ползва музикант със слаба компютърна грамотност, който знае само италиански.

Бързата работа — срам за майстора

Първото и най-важно правило е: не бързайте! Проучвайте всяка непозната дума. Не вземайте сляпо случайно значение от първия срещнат речник. Проверете всички речници, с които разполагате, дори да я намерите още в първия. Анализирайте контекста. Вижте дали не става въпрос за означение или съкращение. Потърсете в Интернет типични примери за употреба. Посъветвайте се със специалист по съответната дисциплина.

Дори да знаете някои значения на думата, ако употребата ѝ ви се стори странна, проучете я като непозната: може да е използвана като термин от чужда за вас дисциплина. В интерфейса и документацията на софтуера се срещат термини от различни области на знанието — математика, компютърен дизайн, фотография, инженерни дисциплини, счетоводство и финанси и тъй нататък. В тях обикновено съществува утвърдена българска терминология и подходът „не знам как е това на български, но я да си измисля как би могло да бъде“ е напълно неоправдан!

Разбира се, може наистина да сте първият българин, който се опитва да преведе дадения термин. Възможно е обаче и просто да не знаете как българските специалисти в съответната област вече са го превели. И в единия, и в другия случай не се излагайте с прибързани импровизации. Казват, че не е срамно да не знаеш, а да не искаш да научиш.

Синдромът „как се превежда тази дума“

Честа грешка на начинаещите преводачи е търсенето на един-единствен „правилен“ превод за всяка английска дума. Правилният въпрос обаче не е „как се превежда тази дума“ а „как се превежда това понятие“! Английските думи, също като българските, често имат по няколко значения — както ежедневни, така и терминологични. Не е нито нужно, нито възможно да се намери точно по един превод за всяка дума. Възможно и необходимо е да се намери точен превод за всяко значение на думата.

Синдромът „това звучи тъпо“

Чест довод в защита на слабия превод, т.е. оставянето на думи и изрази на английски (дори на латиница), е „ами това, като го преведеш, звучи тъпо“. Този аргумент е несериозен. На англичаните и американците тези изрази на английски звучат по същия начин.

Как звучи „public member“ на американец, който няма понятие от C++ ? „Публичен член“!? Кажете на софиянец от улицата „пространство от имена“ и на лондончанин от улицата „name space“ — няма ли да ви погледнат еднакво?

Термините значат това, което специалистите са се уговорили. Ако знаете уговорката, неща като „приятелска функция“ или „падащ списък“ ще ви звучат съвсем нормално. Ако не я знаете, на всякакъв език ще ви звучат безсмислено. Нищо не става по-умно или по-глупаво само заради езика, на който е казано! Ако нещо ви звучи наистина много тъпо в превод, помислете дали звучи кой знае колко умно и в оригинал.

Често срещани разлики между английския и българския език

На български само първата дума от заглавие / надпис е с главна буква, например „Настройка на страница“, а не „~~Настройка На Страница~~“.

Собствените имена на програми, технологии, протоколи, стандарти и т.н. се оставят в оригинал.

Местоименията за потребителя обикновено могат да се пропускат, например *Do **you** want to save **your** document?* — *Искате ли да запишете документа?*

Думите „Allow“ и „Enable“ могат да се пропускат, тъй като се подразбират: *Enable Line Numbering* — *Номериране на редовете* или *Номерирай редовете*.

На английски често се използват „мързеливи“ формулировки, които звучат лошо на български, ако не се промени подлогът или сказуемото, например:

— Олицетворяват се неодушевени предмети или се приписват действия на неподходящ извършител:

This option returns the password hash

вместо *This option is used to retrieve the password hash.*

This example uses the += operator

вместо *In this example, we use the += operator.*

— Глаголите се използват в каузативен смисъл, т.е. под *X foos Y* се разбира не че *X* върши действието *foo* върху *Y*, а че *X* кара *Y* да извърши действието *foo*. За английския това е обичайно, а българските глаголи рядко имат подобен двойствен смисъл. В подобни случаи обикновено се налага перифразирание, за да звучи преводът естествено и смислово правилно на български език: *The button exits the program* се превежда *Бутонът затваря програмата* или *Бутонът служи за изход от програмата*, а не ~~*Бутонът излиза от програмата*~~. Добро правило е винаги да препрочитате преведеното изречение два-три пъти, старайки се да не мислите за оригинала.

Превод на термини

По-долу са изброени няколко подхода за превод на термини. За да стигне до прилагането им, преводачът трябва да е достатъчно сигурен, че терминът не е превеждан досега или че съществуващият превод е достатъчно лош (неточен, неграматичен, непрактичен, в конфликт с друг термин и пр.), за да оправдае налагането на нов вариант. Ако повечето източници предлагат един и същ превод на термина, има смисъл да се ползва този превод въпреки евентуални дребни недостатъци, за да се улесни установяването на общоприета българска терминология. Преценката за този баланс, разбира се, е субективна.

Подходящи източници за търсене на съществуваща терминология са специализирани английско-български речници, книги с компютърна тематика, университетски курсове по информатика, професионално преведен софтуер. Винаги трябва да се помни, че терминът може изобщо да не е компютърен, например *type* може да значи както ‘тип на данни’ (в програмирането), така и ‘набор на печатен текст’ (в издателската дейност). Ако терминът е нов, има различни възможности, всяка със своите предимства и недостатъци. При превод на термини влияят много съображения, които изискват компромис: преводът трябва да е интуитивен, удобен и съгласуван с другите термини. Избягва се превеждането на два различни термина по еднакъв начин, особено ако е вероятно да се срещат в един и същи текст. Добре е да се използват средствата на българския език за образуване на думи и словосъчетания.

Не е задължително преводът да е близък до оригинала звуково и графично. По-важно е да насочва читателя към подходяща смислова асоциация.

Превод със съществуваща дума или израз

Много компютърни термини са метафори, възникнали от други дисциплини или от ежедневието. Често е уместно при превод да се избере същата метафора: *folder* — *папка*; *window* — *прозорец*; *button* — *бутон*. Неподходящи метафори се сменят: *undo* — *отменям*, не „разнивам“; *kill* — *прекратявам*, не „убивам“.

Предимства: при сполучлива метафора преводът е кратък и интуитивен.

Недостатъци: съществуваща дума се натоварва с още значения и може да се получат непредвидени двусмислици.

Описателен превод

Този подход се използва, когато в българския език няма кратко название за оригиналното понятие (например *spreadsheet* — *електронна таблица*) или макар да има кратко название, то вече е придобило друго значение (*connector* — *съединителна линия*; думата „съединител“ има друго значение).

Предимства: смисълът на понятието обикновено е сравнително ясен.

Недостатъци: преводът може да се окаже дълъг и тромав.

Калкиране

Калкирането е изграждане на нова дума чрез превод на морфемите. Прилага се най-лесно върху т. нар. международна лексика, предимно думи от гръцки или латински произход (*desynchronization* — десинхронизация), но не се ограничава само с тях (*viewer* — визуализатор). Може да се използват и славянски морфemi: *descriptor* — описател (макар че може и дескриптор). Идеи може да се вземат от руската терминология, в която много термини са преведени сполучливо със славянски морфemi.

Внимание с представките! Сходно звучащи представки в различни езици могат да имат напълно различни значения:

— Английското *pre-* отговаря на българското *пред-* (т.е. „предварителен“): терминът *preprocessor* се превежда като *предпроцесор*, а не като ~~препроцесор~~; *preexistence* — *предсъществуване* (философски термин от учението на Платон); *preformatted* се превежда *предварително формиран*, а не ~~преформатиран~~.

— Обратно, на двата смисъла на българската представка *пре-* съответстват английските представки *re-* (повторен) и *over-* (превишаващ). Така например *overburden* означава *претоварвам* (т.е. „натоварвам с прекалено голям товар“), а *redefine* означава *предефинирам* (тоест „дефинирам повторно“); обратно, *predefined* се превежда *предварително дефиниран*, а съвсем не ~~предефиниран~~, което значи ~~повторно дефиниран~~.

— Представката *en-* обикновено отпада при превод: *encode* — кодирам; *encrypt* — шифровам.

— Представките *sub-* и *super-* имат славянски съответствия — представките *под-* и *над-* съответно (*subclass* — *подклас*; *superset* — *надмножество*).

Не само представките, но и останалите морфemi не се превеждат буквално, а в съответствие с лексикалната и синтактичната система на езика приемник. Например английската конструкция прилагателно-*free* се превежда обикновено с представката *без-*: *alcohol-free* — *безалкохолен* (не ~~алкохолносвободен~~); *context-free* — *безконтекстен* (не ~~контекстносвободен~~). Това е естествено, тъй като с представката *без-* започват твърде много думи в българския език: *безсънен*, *безсъвестен*, *безцеремонен*, *безгрижен*, *безапелационен*, *безнадежден*, *безспорен*, *беззащитен* . . . Когато в българския език липсва съответна дума, тогава се използва описателен превод, напр. *soap-free* — *несъдържащ сапун*.

Предимства на калкирането: новата дума не е натоварена с друг смисъл и отразява добре смисъла на оригинала; гръцките и латинските морфemi са познати на повечето образовани хора.

Недостатъци: има опасност от залитания в стила „драсни-пални-клечица“; този подход е лесен за прилагане и може да изкуси преводача да го използва вместо други, по-подходящи начини.

Транскрибиране

Ако изброените подходи не са приемливи, чуждата дума може да се заеме с оригиналното си произношение, изписано на кирилица. Правилата са описани в правописния речник на ИБЕ–БАН. Има много примери за такива заемки: *компютър, файл, стек, байт, сървър, аплет* и т.н.

Предимства: думата е позната на читателите, знаещи съответния чужд език, и често е по-кратка от другите възможности за превод.

Недостатъци: за останалите читатели транскрипцията не е интуитивна. Транскрипцията от английски език много често е спорна или неточна: *сървър*, но *тракер* (*server, tracker*); *хакер*, но *стек* (*hacker, stack*). Понякога транскрибираната дума звучи неестествено на български (*вюър, даунлоудвам*) поради разликите във фонетичните системи на двата езика или от нея не могат да се образуват форми за членуване, множествено число и тъй нататък (сравнете чудовището *наблик рилейшънз* с далеч по-добрата алтернатива *връзки с обществеността*).

Транскрибирането е най-лесният от всички подходи, затова се ползва често в професионалния жаргон и се стига до злоупотреби — то невинаги е нужно. Не забравяйте, че ако читателят не знае оригиналния термин (или изобщо не знае английски), приликата в звученето няма да му помогне много. Пример за лош превод в този смисъл е разпространеното *кликане* с мишката (добрият превод на думата *click* е *щракване*).

При образуване на български от английски глагол в книжовния език се предпочита наставката *-ира*, например *export* се транскрибира *експортирам*. Жаргонните варианти се образуват с наставката *-ва* (например *експортвам*).

Понякога вместо транскрипция (т.е. предаване на думата звук по звук) неопитните преводачи погрешно използват транслитерация (буква по буква), например *емайл* вместо *имейл*, или *даунлоадер* вместо *даунлоудър* (всъщност думата *емайл* сама по себе си не е погрешна, но тя значи вид твърдо вещество, а не електронно писмо).

Главни и малки букви

В английския език и българския език има различни правила за употребата на начални главни букви. В английския език те се употребяват много по-често.

Названията на говоримите езици (*френски, руски, суахили, есперанто*), народностите, вероизповеданията, месеците, дните на седмицата, науките започват с главна буква в английския език, но с малка буква — в българския: *in the English language, a Bulgarian, a Christian, in April, on Monday, Chemistry; в английския език, един българин, християнин, през април, в понеделник, химия.*

С малка буква на български се пишат още професиите (*д*екар, *ш*офьор), учебните предмети (*б*иология, *м*атематика, *а*строномия и т.н., тъй като произлизат от названията на науките), философските течения (*п*латонизъм), мерните единици (*м*етър, *в*олт, *а*мпер), валутите (*е*вро, *д*олар, *л*ира, *й*ена).

С малка буква на български език се пишат и имената на сортове, породи и марки, когато назовават конкретни предмети: „Имам две тойоти.“

Употребата на главни и малки букви в българския език е тънко нюансирана. Например имената на учебните предмети поначало се пишат с малки букви (*г*еография, *и*стория, *в*исша *а*лгебра, *д*иференциално и *и*нтегрално *с*мятане), защото произлизат от названията на съответните науки, а те се възприемат като нарицателни имена. Обаче имената на учебни предмети, неназоваващи наука, се пишат с първа главна буква и се ограждат в кавички („*Ч*овек и *п*рирода“), защото се смятат за заглавия на учебник; в такъв случай само първата дума започва с главна буква, освен ако сред другите думи има собствено име.

Названията на мерните единици в българския език се пишат с малки букви дори когато произлизат от имена на хора (*в*олт, *а*мпер, *н*ютон, *д*жаул, *п*аскал). Обаче при съкращенията се прави разлика: 15 Дж (15 джаула), 24 м (24 метра); с главна буква се пишат съкращенията на мерни единици, наречени на хора.

Изобщо в българския език с главни букви започват собствените имена, а с малки букви — нарицателните имена. При съставните собствени имена само първата дума започва с главна буква (*М*инистерски *с*ъвет, *Н*ови *х*ан), освен когато някоя от съставките сама по себе си е собствено име (*Н*ови *И*скър, *С*тара *З*агора, *Н*ационална *к*омпания „*Ж*елезопътна *и*нфраструктура“).

Спорно е изписването на имената на езиците за програмиране. Според официалните правила тези имена се пишат с малка буква (*д*жава, *п*аскал, *с*и), защото се схващат като нарицателни. Но повечето програмисти ги възприемат като собствени имена и ги пишат с начална главна буква (*Д*жава, *П*аскал, *С*и).

В английските заглавия всички неслужебни думи се пишат с главни букви (*Removing Words From a User-Defined Dictionary*), точните правила зависят от издателството. На български език главна е само първата буква от заглавието (*Премахване на думи от потребителски речник*), освен ако някоя от думите сама по себе си е собствено име.

Синтаксис

При превеждане дума по дума английският словоред се копира механично и преведените изречения често звучат неестествено на български език или дори имат различен смисъл от оригинала. Това се избягва чрез следната техника: прочита се наведнъж цялото изречение (или даже абзац), а после се съставя българско изречение със същия смисъл.

Проверка за гладко звучене: заменете някои от думите със синоними или просто с други думи със същата част на речта. Все още ли звучи добре?

Проверка на смисъла: опитайте се да изтъкувате преведеното изречение по друг начин (не този, за който знаете, че е правилен, понеже сте виждали оригинала). По-естествено ли е погрешното тълкуване?

Излишно калкиране

Разликите между езиците често налагат промени в структурата на изречението. Неопитните преводачи се изкушават да си „изобретяват“ думи, вместо просто да се изразят по друг начин. Например английската дума *access* е едновременно и съществително, и глагол, докато българската дума *достъп* е само съществително. Глаголът *to access* се превежда *осъществявам достъп* или *достигам*, а не ~~достъпвам~~.

Подобен глагол е *to reuse*. Превежда се *използвам повторно* / *многократно*, а не ~~преизползвам~~.

Изобщо не е задължително преводът да копира оригинала дума по дума! Важното е смисълът да се предаде точно и граматически издържано. Измислянето на нови думи е оправдано само когато смисълът не може да бъде предаден със съществуващите.

Лошо изразяване на общовалидни факти

На български език общовалидните факти за обектите от даден вид обикновено се изразяват в множествено число с членуване:

Слоновете не летят.

Програмистите са смахнати.

В английския език такива факти често се изразяват с единствено число и неопределителен член: *An Integer variable cannot contain a string.* (Целочислените променливи не могат да съдържат низове.)

Въпреки че този тип изречения съществуват и в българския език (Един родител никога не би навредил на детето си.), те се употребяват значително по-рядко в българския, отколкото в английския.

Ако използваме единствено число на български език, най-често създаваме впечатление, че говорим за конкретен предмет:

A cat doesn't fall on its back. — ~~Една котка не пада по гръб.~~ (А две котки?)

In Visual Basic, a date is stored in the Double data type. — ~~Във Visual Basic датата се съхранява чрез типа данни Double.~~ (Коя дата?)

Подходящият превод в случая е с членувано множествено число:

Котките не падат по гръб.

Във Visual Basic датите се съхраняват чрез типа данни Double.

Неподходящ избор на подлог

При буквалното копиране на английско изречение понякога действието се приписва на обект, който не може да се смята за негов извършител. Например глаголят *use* често се употребява в най-общ смисъл „позволява“, „съдържа“, „поддържа“ и т.н.:

The example uses the += operator. Visual Basic uses variables to store data. The Arial font doesn't use serifs.

Буквалният превод приписва действието „използване“ на неподходящи извършители:

~~*Примерът използва оператора +=. Visual Basic използва променливи, за да съхранява данните. Шрифтът Arial не използва серифи.*~~

Тези фрази са безсмислени: примерът, езикът Visual Basic и шрифтът Arial не могат да използват нищо. Истинският смисъл е, че авторът на примера, създателят на езика и дизайнерът на шрифта са използвали едно или друго. Правилният превод изисква смяна на глагола и/или на подлога:

В примера е използван операторът +=. Във Visual Basic данните се пазят в променливи. В шрифта Arial няма серифи.

Ето още няколко примера заедно с препоръчителни преводи:

Оригинал: *The path is case-sensitive.*

Добър превод: *В пътя се прави разлика между малки и главни букви.*

Лош превод: ~~*Пътят прави разлика между главни и малки букви.*~~

Оригинал: *A positive value for the parameter returns a later date.*

Добър превод: *При положителна стойност на параметъра се връща по-късна дата.*

Лош превод: ~~*Положителна стойност на параметъра връща по-късна дата.*~~

Оригинал: *The Cancel button exits the application.*

Добър превод: *Бутонът Cancel служи за изход от приложението.*

Лош превод: ~~*Бутонът Cancel излиза от приложението.*~~

Излишни повторения

На английски език повторенията често са неизбежни. Така например за всички неодушевени предмети се използва местоимението *it*, което може да предизвика двусмислие. Затова често се повтарят цели фрази. Случва се и оригиналният текст просто да е написан немарливо или дори нарочно раздут.

Примерен текст:

The ABC platform provides basic memory management and security to the applications running under the ABC platform. The ABC platform consists of three main components. The components of the ABC platform are described in greater detail in the following three chapters.

Буквален превод (претрупан и по-дълъг от оригинала):

Платформата ABC предоставя основни услуги, свързани с управлението на паметта и сигурността, на приложенията, изпълнявани под управлението на платформата ABC. Платформата ABC се състои от три главни компонента. Компонентите на платформата ABC са разгледани по-подробно в следващите три глави.

Подобрен превод (по-къс от оригинала, запазва смисъла и е по-четлив):

Платформата ABC предоставя на изпълняваните под управлението ѝ приложения основни услуги, свързани с управлението на паметта и сигурността. Тя се състои от три главни компонента, които са разгледани по-подробно в следващите три глави.

Излишни местоимения *ви, вие, ваши*

В английските упътвания за потребители постоянно се повтарят местоименията *you* и *your*. На български повтарянето на *ви, ваши* и *вие* обикновено не е необходимо и само затормозява текста:

Enter your password — Въведете паролата си. Или: Въведете паролата.
Не: ~~Въведете вашата парола.~~

Do you want to save your document? — Желаете ли да запишете документа?
Не: ~~Вие желаете ли да запишете вашия документ?~~

Словоред

Английският словоред е фиксиран доста строго: подлогът винаги стои пред сказуемото. Затова за смислово подчертаване се използват други средства. Българският език позволява многобройни варианти на едно и също изречение, в които се подчертават различни негови части:

Вчера Петър се върна от София с влак (а не с автобус).

Вчера Петър се върна с влак от София (а не от Пловдив).

Петър се върна с влак от София вчера (а не онзи ден).

Вчера с влак от София се върна Петър (а не Иван).

Буквалното пренасяне на английския словоред може да промени смисъла, вместо да го запази, особено в сложни изречения.

Английската конструкция *do A to do B* много често се използва в смисъл „ако желаете да постигнете B, направете A“. Така например изречението *Click on Close to hide the pane* може да означава всяко от следните две неща: *Щракнете върху Close, за да скриете панела* (непосредствена подкана, да кажем, в списък с указания, които трябва да следвате стъпка по стъпка); но то може и просто да съобщава: *Щракването върху Close скрива панела* (в случай че някога пожелаете да го скриете).

Следват примери за изречения, които могат да се изтълкуват и преведат различно според контекста. Уточненията за смисъла са в скоби.

Оригинал: *Typically, you define classes in a namespace.*

Превод 1: *Обикновено класовете се дефинират в пространства от имена* (а не другаде).

Превод 2: *Обикновено в пространствата от имена се дефинират класове* (а не други неща).

Оригинал: *You need to use try...catch statements to catch exceptions.*

Превод 1: *Трябва да използвате оператори try...catch, за да прехващате изключения.* (Задължително е да прехващате изключения и начинът е този.)

Превод 2: *За прехващане на изключения трябва да използвате оператори try...catch.* (Ако желаете да прехващате изключения, правете го така.)

Ето още един пример, с малко по-дълго изречение: *In Visual Studio .NET, you can drag controls to the designer and then add code to create Web pages.*

Превод със запазване на английския словоред): *Във Visual Studio .NET можете да плъзгате елементи за управление във визуалния редактор и после да добавяте код, за да създавате уебстраници.* Така се изкривява смисълът: излиза, че основното действие е плъзгането с мишката и добавянето на код, а получаването на уебстраница е някакъв любопитен страничен ефект. Освен това не става ясно за коя част на изречението се отнася пояснението „... за да създавате уебстраници“.

Точен превод: *Във Visual Studio .NET можете да създавате уебстраници, като плъзгате елементи за управление във визуалния редактор и после добавяте нужния код.*

Пунктуация

Макар и не драстично, българската и английската пунктуация се различават и трябва да следите за това. Пълните правила за употреба на пунктуация излизат извън предмета на този справочник — за тях правете справки в правописните речници или в Интернет. Следват примери само за някои характерни разлики между българския и английския език.

Запетаи

На английски последният елемент от изброяване, предхождан от *and* или *or*, обикновено се отделя със запетая. В български изречения не се пише запетая преди *и* и *или* в края на изброяване.

Пример: *boxes, ellipses, and circles — правоъгълници, елипси и кръгове.*

Обаче след вметнат израз, обособен израз и подчинено изречение се пише запетая: *файлът, получен при конвертирането, и съпътстващите го файлове.*

В английския език, за разлика от българския, подчинените изречения рядко се ограждат със запетаи: *The text you want to copy has to be selected beforehand.* (Текстът, който искате да копирате, трябва да бъде избран предварително.)

Английският правопис без запетаи може да доведе до двусмислици. Да разгледаме указанието: *Select all libraries to be appended in the dialog.* То има два противоположни смисъла, зависещи от запетаята пред предлога „в“! *Изберете всички библиотеки, които да бъдат добавени, в диалоговия прозорец.* *Изберете всички библиотеки, които да бъдат добавени в диалоговия прозорец.* При първото тълкуване библиотеките са изброени в диалоговия прозорец и вие ги избирате, за ги добавите другаде; във втория случай те са другаде и вие ги избирате оттам, за ги добавите в диалоговия прозорец.

Тирета

На английски език някои сложни определения се пишат с къси тирета. На български те се превеждат с обикновени словосъчетания.

read-only file — файл само за четене (не: само-за-четене);

write-protected disk — диск, защитен срещу запис.

На английски език се използва дълго тире за обозначаване на недовършено изречение. На български език в подобни случаи винаги се пише многоточие.

Често на английски се пишат тирета там, където на български има запетаи, и обратно. Пример:

This command only works when the clipboard contains text — not graphics. (Тази команда работи само когато системният буфер съдържа текст, а не графика.)

Смесване на понятия

Тук са изброени няколко двойки понятия, които често се смесват.

Знак (character) и символ (symbol)

В програмирането и текстообработката под „знак“ (character) се разбира отделен писмен знак — буква, цифра, йероглиф или препинателен знак, — свързан с определен код от кодовата таблица. „Символ“ (symbol) е по-общо понятие. Символи са например идентификаторите в компютърна програма — имената на променливи, процедури, класове и други елементи, — които най-често се състоят от по няколко знака.

В частност например е правилно да казваме „знаков низ“ (character string) и „кодиране на знаците“ (character encoding), а не ~~„символен низ“~~ и ~~„кодиране на символите“~~.

Архивирам (archive) и компресирам (compress)

Двете понятия са тясно свързани, но все пак имат различен смисъл. Архивирането представлява подготвяне на данни за дългосрочно съхранение. Компресирането е преобразуване на данни в по-компактно представяне.

Обикновено при архивиране данните се компресират, за да заемат по-малко място, но архивиращите програми поддържат и некомпресирани архиви. От друга страна, данните могат да се компресират както за архивиране, така и за изпращане по мрежата, пренасяне чрез сменяем носител или с друга цел.

Кодирам (encode) и шифровам (encrypt)

„Кодиране“ е много по-общо понятие от „шифроване“. Шифроването (на български още „шифриране“ или „криптиране“) е конкретен вид кодиране, което цели да направи данните неразбираеми за неупълномощен получател. Има и други видове кодиране, например шумоустойчиво кодиране.

Цифра (digit) и число (number)

Числата се изписват с цифри, както думите — с букви. Десетте знака 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 и 9 са цифри (а също и едноцифрени числа, точно както „и“ и „е“ са еднобуквени думи); „0,5“, „12“, „56893“ и „1,5 милиона“ са числа. В шестнайсетична бройна система имаме и цифрите А, В, С, D, Е и F.. „Един милион“ не е ~~„голяма цифра“~~, а е „голямо число“ (освен ако говорим за бройна система с основа, по-голяма от милион).

Проблеми при атрибутивна употреба на съществителни имена

В английския език съществителните имена могат да бъдат използвани като определения (атрибутивна употреба). По този начин често се изразяват произход, марка, предназначение, материал и други отношения, например *user account*, *transparency map*, *copper wire*, *Dell notebook*. Този вид изрази често предизвикват трудности при превод.

Неясен смисъл на оригинала

Често точното значение на английското словосъчетание не личи ясно от съставките му, а трябва да се знае наизуст или да се възстановява от контекста. Българският език е по-точен от английския, затуй често се налага да уточним значението, за да съставим граматически правилно словосъчетание.

Понякога не е ясно кои думи образуват основното понятие:

structured query language — език за структурирани заявки или
structured query language — структуриран език за заявки?

field number format — формат на номерата на полетата или
field number format — числов формат на полетата?

В други случаи не е ясно какво е изразяваното отношение:

employee report — доклад от/на служител или
доклад за/относно служителите?
paper box — кутия от хартия или кутия за хартия?

За да се избере правилното тълкуване, трябва да се изследва внимателно контекстът на израза.

Необходимост от преработване на словосъчетанията

В българския език, с малки изключения, няма атрибутивна употреба на съществителни имена. При превод от английски има различни възможности. Най-често съществителното се замества със съответно прилагателно:

user name — потребителско име;

или думите се разменят и между тях се добавя предлог

user password file — файл с пароли на потребители.

Може да се образува и сложно съществително:

Web page — уебстраница;

alpha channel — алфа-канал.

Ето още няколко примера:

— с прилагателно:

file format — *файлов формат*;

screen coordinates — *екранни координати*;

system library — *системна библиотека*;

— с аналитичен израз (най-често с предлог „за“, „на“, „от“ или „с“):

access password — *парола за достъп*;

data provider — *доставчик на данни*;

password file — *файл с пароли*;

— с предлог и поясняващо съществително:

Pantone color — *цвят по системата „Пантон“*;

Dell notebook — *лаптоп на компанията „Дел“*.

При образуване на сложно съществително са възможни три варианта:

— слято писане:

video display — *видеодисплей*;

Web page — *уебстраница*;

byte code — *байткод*;

— полуслято писане (когато едната съставка е буква или име на буква):

gamma rays — *гама-лъчи*;

lambda function — *λ-функция*;

— разделно писане:

PDF file — *PDF файл* (но може и *файл във формат PDF*).

По традиция сложните думи от чужд произход се пишат слято, но съвременният правопис клони към разделно писане, особено когато и двете части се използват самостоятелно: *бизнес партньор*, *офис пакет* и др.

Интересен пример е думата *database*. Тя произлиза от сливането на словосъчетанието *data base*. На български често се превежда като ~~база данни~~ вместо правилното *база от данни* под влияние на руското *база данных* (чийто правилен, буквален превод е отново *база от данни*). Срещат се различни уродливи форми като ~~д^атабаза~~, ~~д^атабазата~~ и ~~базаданните~~ (може би от ~~една базаданна~~ — ~~две базаданни~~?!). Думата *база* не е количество, като *шепа орехи* или *чаша вода*. На английски *data* е определение към *base*, т.е. на български *data* трябва да се предаде или с прилагателно (*даннова база*), или — както е предпочетено в българската литература — с предлог. Отношението е от тип състав, затова предлогът е *от*. Сравнете изразите *запас от данни*, *съвкупност от данни*, *база от данни*.

Атрибутивно употребени имена, фрази и съкращения

Когато определението е фраза или непреводимо име или съкращение, непрофесионалните преводачи често пренасят механично английския словоред дори ако на български е напълно неестествен: ~~натиснете~~ ~~ОК~~ ~~бутон~~а, ~~отворете~~ ~~readme.txt~~ ~~файла~~ и дори ~~спазвайте~~ „~~по-малкото е повече~~“ ~~принципа~~ (*follow the 'less is more' principle*). На специалистите, владеещи английски, преводи като *Cancel бутон* им харесват и им звучат „правилно“ — защото са правилни, но на английски. Те не звучат по същия начин на български читател, който не знае английски. На български език изрази като „*Мерцедес*“ *кола* и *Мало Конаре село* определено звучат неграматично, а структурата е същата като на „*Интел*“ *чип* или *.NET платформа*.

Това е една от важните разлики между английския и българския словоред при съчетание ит две имена (нарицателно и собствено): в българския език първо стои нарицателното име, после собственото; на английски е обратното!

Примери: *the X axis* — *осма X*; *the FTP protocol* — *протоколът FTP*; *the HTML language* — *езикът HTML*; *the readme.txt file* — *файлът readme.txt*; *the OK button* — *бутонът OK*; *the KISS principle* — *принципът KISS*; *a Gigabyte motherboard* — *дънна платка „Gigabyte“*.

Понякога е нужно да се добави предлог за изясняване на отношението: *C++ code* — *код на C++*; *Java Virtual Machine* — *виртуална машина на Java*; *Microsoft Word document* — *документ на Microsoft Word*.

Непреведеното означение може да се уточни със съществително име: *RGB color* — *цвет в формат RGB*.

Ако връзката не може да се изрази достатъчно точно с предлог, може да се образува сложно съществително с разделно писане: *PNG file* — *PNG файл*; *FTP server* — *FTP сървър*; *OLE object* — *OLE обект*.

Забележка: Сложните съществителни не могат да се разделят! Например можем да кажем *сървърен SSL сокет*, обаче не и ~~*SSL-сървърен-сокет*~~ (защото *SSL сокет* е една дума, макар и написана разделно). Освен това с тях често се злоупотребява, когато не са необходими: ~~*бТВ-новините*~~ вместо *новините на „Би Ти Ви“*; ~~*USA-посланикът*~~ вместо *посланикът на САЩ*; ~~*неподражаем-Сушард-вкус*~~ вместо *неподражаем вкус от „Сушард“* и т.н. Краткостта им е безспорно предимство, но с нея се пренася и главният недостатък на атрибутивната употреба в английския език: неясното значение. Например *the foo file* може да означава всяко от следните неща: *файл с име foo*; *файл във формат foo*; *файл с foo* (съдържащ foo); *файл на foo* (създаден с програмата foo); *файл за foo* (който служи като начални данни за процеса foo) и т.н. Аналитичният превод е по-дълъг и размества думите, но е по-ясен, защото указва явно връзката между понятията.

Ако определението е цяла фраза, задължително се превежда с предлог (и почти винаги с поясняващо съществително). На български не може да се поставя именно или глаголно словосъчетание на мястото на прилагателно. Примери:

a denial-of-service attack — атака от вида „отказване на услуга“
(не „отказване на услуга“ атака);

a fire-and-forget missile — ракета от типа „изстреляй и забрави“
(не „изстреляй и забрави“ ракета).

Грешки заради многозначни думи

Като във всеки език, и в английския има многозначни думи, включително термини. Понякога значенията им се разграничават лесно според темата (например в текст за водолази и в документацията на WinZip думата „декомпресия“ явно означава различни неща). За съжаление невинаги е така и трябва да се внимава. Ето някои многозначни думи, които може да са употребени с различни значения дори в рамките на едно изречение.

Implement (буквално ‘осъществявам’) може да означава както ‘реализирам’, така и ‘използвам’. Например изразът *implement threads* може да се преведе като ‘реализирам нишки’ (тоест създавам механизъм за работа с нишки), но също и като ‘използвам нишки’ (организирам изпълнението на програмата чрез употребата на готов механизъм за нишки).

Designer: програма за проектиране (дизайн) или човек проектант (дизайнер).

Printer: компютърен принтер, печатарска машина или човек печатар.

Shape: форма или фигура. Примери: *insert a shape* — вмъквам фигура; *corner shape* — форма на ъглите; *a diamond-shaped shape* — ромбовидна фигура.

Appear: появявам се, изглеждам, има ме, намирам се, срещам се:

- 1) When you click the Search button, the Search dialog box appears.
(Когато натиснете бутона Search, се появява диалоговият прозорец Search.)
- 2) When the form is complete, it appears as shown in Figure 3.
(След попълване на формуляра той изглежда като на фигура 3.)
- 3) A `</section>` tag must appear in the end of the section.
(В края на раздела трябва да има етикет `</section>`.)
- 4) The break statement cannot appear outside a loop.
(Операторът break не може да се среща извън цикъл.)

Run (в контекста на изпълнение на код): стартирам, бивам стартиран, работя, изпълнявам се, осигурявам изпълнението:

- 1) The user must run the setup program.
(Потребителят трябва да стартира инсталатора.)
- 2) The setup program will run automatically.
(Инсталаторът ще бъде стартиран автоматично.)
- 3) The service runs until an exception is thrown.
(Услугата работи, докато възникне изключение.)
- 4) The operating system runs the applications in separate address spaces.
(Операционната система осигурява изпълнението на приложенията в отделни адресни пространства.)

Type: първото значение, което ви идва наум, вероятно е ‘тип, вид’, но в графичен редактор или програма за издателска дейност може да означава ‘печатен текст’ или ‘шрифт’ (*bold type* — *получер текст*).

Излишни чужди думи при налични български

Този вид грешки се корени главно в професионалния жаргон на компютърните специалисти, който на практика често звучи като английски с български окончания: „Не го рилийзвай този обдъект преди фънкшън кола, че иначе се дилийтва два пъти“. Това е напълно приемливо в устен разговор между колеги, но не е уместно в текст за по-широка аудитория. Читателите не са длъжни да познават предпочитания от преводача жаргон, да знаят оригиналните термини или изобщо да владеят английски език. Ако съществува точно българско съответствие, използването на чужда дума обикновено е неоправдано. Още повече че тази склонност често и напълно излишно се пренася от термините върху обикновените всекидневни думи.

Примери, събрани от непрофесионални преводи на книги и от страници в Интернет:

Оригинал	Транскрипция или транслитерация	Превод
authorize	оторизирам	упълномощавам
authorized	оторизиран	упълномощен
authentication	автентикация	удостоверяване
click	кликам	щраквам
developer	дивелъпър	разработчик
digital	дигитален	цифров
header	хедър	заглавен блок, заглавна част (на файл); горен колонтитул (на страница); антетка
implement	имплементирам	реализирам; използвам, възползвам се от
implementation	имплементация	реализация
increment	инкрементирам	увеличавам; нараствам
maintainer	мейнтейнър	отговорник (за сайт, пощенски списък и пр.)
performance	пърформанс	бързодействие, производителност
print	принтирам	печатам, отпечатвам
font	фонт	шрифт
sound card	саундкарта	звукова карта, звукова платка
source	сорс	първичен код; източник
string	стринг	низ
user	юзър	потребител

Ако не се сещате веднага за българската дума, проверете! В Интернет има свободно достъпни английско-български и български тълковни речници. Най-лесно е при всяко затруднение думата просто да се транскрибира, но така се обезсмисля целта на превода.

Забележка: В българския език съществува дума „кликам“, тя обаче няма нищо общо с *click*. Думата „кликам“ е диалектна и означава ‘викам, зова’ (от същия корен идват „отклик“ и „възкликвам“). Английската дума *click* е звукоподражание за кратък остър звук, произведен от механизъм, ключалка, бутон на мишка и др. Българското звукоподражание за същия звук е „щрак“, а съответният глагол е „щраквам“.

Избор на дума по прилика вместо по смисъл

Разпространена грешка е механичното избиране на най-близката дума по външна прилика, а не по значение. Много български думи приличат външно на някои английски думи, например заради общ латински или гръцки корен, а понякога и случайно. Това далеч не значи, че значението им е еднакво! Често значенията наистина се застъпват, например в много случаи думата *line* може да се преведе съвсем адекватно с „линия“ и обратно. На български обаче „линия“ е също така и инструментът за чертане (английският превод е *ruler*), а пък *line* може да означава и поредица от знаци (българският превод е „ред“).

Следват примери за такива грешки заедно с правилен превод и обяснения. Тук не говорим за заемки от английския език, като „файл“ и „байт“, а за български думи, които приличат на някои английски.

Оригинал	Неправилен превод	Правилен превод	Пояснение
accented letter	буква с акцент	буква с ударение	На български „акцент“ е ‘особеност на произношението’ или ‘подчертаване, изтъкване’. Графичният знак ` се нарича „ударение“.
application	апликация	приложение	На български „апликация“ е вид украса (фигура от една материя, пришита или залепена върху друг вид материя).
binary file	бинарен файл	двоичен файл	На български „бинарен“ означава ‘двукомпонентен, съставен от две части’, например „бинарно химическо оръжие“ или „бинарна звездна система“. Като математически и компютърен термин, свързан с бройните системи, <i>binary</i> се превежда „двоичен“.
command line	командна линия	команден ред	На български „линия“ означава ‘черта’, ‘маршрут на превозно средство’, ‘прибор за чертане’ и други неща, но не и поредица от знаци върху екран или страница. Последното е „ред“.
fix bugs	фиксирам бъгове	поправям грешки; отстранявам грешки	Тук „fix“ означава ‘поправям’. Преводът „фиксирам“ е възможен в друг контекст, но на български „фиксирам“ означава ‘закрепвам в устойчиво състояние’ — обратното на това, което трябва да се случи с грешките.
form (HTML ~, database ~)	форма	формуляр	„Form“ <i>може</i> да се преведе като „форма“ (ако е употребено като синоним на „shape“); но ако говорим за набор от полета за попълване, българската дума е „формуляр“.
design	дизайн	проект; план; схема; макет; десен; шарка; модел; образец; композиция; строеж (проверете в речник за останалите значения); дизайн (само когато е в смисъл ‘художествено оформление’)	На български „дизайн“ е ‘художествено оформление’. На английски значението на „design“ е много по-широко. Например „software design“ е „проектиране на софтуер“ или „архитектура на софтуера“, а не „дизайн [=художествено оформяне] на софтуер“.
instance (application ~, class ~)	инстанция	екземпляр	„Инстанция“ е възможен превод на „instance“, но не и в този контекст. На български „инстанция“ е ‘степен от йерархията на орган или ведомство’, например „Случаят ви ще бъде разгледан в по-висша инстанция.“
list	лист; листа	списък	На български „листа“ означава ‘списък с кандидати при политически или други избори’. „Лист“ пък е ‘формуляр’ или ‘тънък пласт от хартия, метал или друга материя’.
preconfigured	преконфигуриран	предварително конфигуриран	pre- (англ.) означава <i>предварително</i> извършване; pre- (бълг.) означава <i>повторно</i> извършване на действие.
predefined	предефиниран	предварително дефиниран	
preformatted	преформатиран	предварително форматиран	
paragraph (в MS Word и подобни програми)	параграф	абзац	На български „параграф“ е част от закон, а не абзац в общия смисъл. На английски думата е една. В контекста на текстообработваща програма верният превод е „абзац“.
polygon (в геометрията)	полигон	многоъгълник	На български „полигон“ означава ‘площадка за военно или спортно обучение, за каране и изпитване на коли и др.’
resolution (screen ~)	резолуция	разделителна способност	На български „резолуция“ е ‘официално решение по въпрос, обсъждан на конгрес, конференция и др.’ или ‘кратко писмено разпореждане на началник в ъгъла на документ’. Терминът „разделителна способност“ е въведен много преди да започне да се използва за компютърни монитори.
silicon	силикон	силиций	„Silicon“ означава „силиций“. „Silicone“ означава „силикон“. Например „Silicon Valley“ е „Силициевата долина“, а не „Силиконовата долина“.

Разни

Словосъчетанието *sensitive data* се превежда като *поверителни данни*, а не ~~чувствителни данни~~.

Trojan е съкращение от *Trojan horse* и се превежда като *троянски кон*, а не ~~троянец~~. В мита троянците са потърпевшите от хитростта на гърците с троянския кон!

Думата *default* може да се превежда със словосъчетанието *по подразбиране*, но също и с прилагателното *подразбиран*, което в много случаи звучи по-добре, например *the default settings* — *подразбираните настройки*. Докато изразът *настройки за кодека по подразбиране* е двусмислен (кое се подразбира — кодекът или настройките?), то изразите *подразбираните настройки на кодека* и *настройките на подразбирания кодек* не страдат от неяснота. Старайте се да не превеждате *default* с тромавото съчетание ~~подразбиращ се~~.

Съчетанието *intercept a message* се превежда като *прехващам съобщение*, а не ~~прихващам съобщение~~. Двете думи означават напълно различни неща. В компютърни текстове е много по-вероятно да става дума за прехващане, отколкото за прихващане. Въшки и заразни болести се прихващат. Може също да ви прихване мързел или да прихванете някого под ръка. От друга страна, съобщения, мрежови пакети и летящи ракети се прехващат.

Думата *digital* се превежда като *цифров*: цифров звук, цифрово видео, цифров фотоапарат, цифрова обработка и пр. Чуждицата ~~дигитален~~ е излишна, тъй като има същото значение.

Думата *database* се превежда по един-единствен начин: *база от данни*, с мн. ч. *бази от данни*; членувано: *базата от данни* и *базите от данни*. Не ~~бази данни~~, нито лингвистични уроди като ~~датабаза~~ и ~~базаданните~~.

Собствените имена *Internet* и *Web* (понякога с определителен член *the* на английски, но не и на български) се превеждат съответно *Интернет* и *Уеб*. В сложни думи те се употребяват атрибутивно, т.е. като нарицателни имена, затова главната буква се заменя с малка: *уебстраница*, *интернет протокол*.

Не се страхувайте да размествате думите при превод. Сравнете преводите:

- 1) ~~Remote Authentication Dial-In User Service (RADIUS) протокола~~
и *протоколът RADIUS (Remote Authentication Dial-In User Service)*;
- 2) ~~сървърът бе подложен на „отказване на услуга“ атака~~
и *сървърът бе подложен на атака от тип „отказване на услуга“*.

Старайте се да изчиствате от превода паразитните думи, получени неволно при прехвърляне на оригинала дума по дума (буквален превод). Например думите *to be* в изречението *This policy causes the server to be more secure* трябва да отпаднат в превода: *Тази политика прави сървъра по-сигурен*, а не *Тази политика прави сървъра да е по-сигурен*.

В указания към потребителя от рода на *Run the XXX application* или *Execute the YYY script* думите *run* и *execute* се превеждат като *стартурайте*, а не като *изпълнете*. Компютърът е този, който изпълнява програмата / скрипта, а потребителят само предизвиква изпълнението.

Не бъркайте думите *оказвам* и *указвам* (от свършен вид: *окажаша* и *укажаша*). Те носят напълно различен смисъл! (А първата от тях има и възвратна форма.) Можете да окажете помощ, услуга или влияние. Също така може да се окажете в непозната местност или в неловко положение. От друга страна, указвате пътя или посоката на някого, или какво да прави (оттук произлиза думата *указание*). Можете също да укажете стойността на някой параметър. Тоест думата *указвам* е синоним на *соча* / *посочвам*, ето защо терминът *pointer* в програмирането се превежда с *указател*. Освен това *оказвам* има възвратна форма *оказвам се* (например *Той се оказа неблагодарен*), обаче не съществува дума *указвам се* (в изрази като *Променливата X се указва от указателя P* формата *се указва* е страдателна, а не възвратна: *се указва* = *е указвана*).

Словосъчетанието *time zone* се превежда *часови пояс*, а не ~~*времева зона*~~.

Интересна е историята на думата *fix*. Нейното първо значение е ‘закрепвам’ (тоест ‘правя нещо да е устойчиво / неподвижно’). С развитието на техниката все по-често се е налагало да бъдат поправяни различни машини. Характерно за механичните уреди е, че частите им трябва да бъдат свързани здраво. Когато някоя връзка се разхлаби, е нужно тя да бъде затегната. По този начин глаголят *fix* е развил второ значение — *поправям*. Именно с това значение той се използва в програмирането (метафората е, че компютърните програми представляват сложни механизми). Затова грешките в програмите се поправят или се отстраняват, но не се фиксират!

Страдателното причастие *fixed* се превежда като *неподвижен* или *фиксиран*. Обикновено двете думи имат еднакво значение, затова е добре да предпочетем българската дума пред чуждицата. Обаче в ролята на математически термини *неподвижен* и *фиксиран* имат напълно различен смисъл и не бива да се бъркат! Числото x се нарича неподвижна точка на функцията $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$, когато $f(x) = x$. Например $x = 10$ е неподвижна точка на функцията $5x - 40$. В този смисъл функцията се схваща като движение, което премества точката x в точката $f(x)$ (например 20 в 60); неподвижната точка не се премества от функцията f . От друга страна, можем да фиксираме стойността на променлива по наш избор. Ако например в израза $3x - 2y + 14$, който е функция на x и y , фиксираме $x = 7$, той ще се превърне във функция на y , а именно $35 - 2y$. Стойността 7 е избрана от нас произволно. Затова в математически текстове се срещат често изречения от типа: „Нека ε е произволно и фиксирано.“ От друга страна, едно известно твърдение се нарича теорема на Брауер за неподвижната точка.